

Cywilizacja – Kultura – Religia¹

Wstęp

„Nikt nie potrafi zrozumieć lepiej – napisał św. Jan Paweł II w Liście do artystów – niż wy, artyści, genialni twórcy piękna, czym był ów pathos, z jakim Bóg u świtu stworzenia przyglądał się dziełu swoich rąk... Pierwsza stronica Biblii ukazuje nam Boga jako poniekąd pierwowzór każdej osoby, która tworzy jakieś dzieło: w człowieku twórcy znajduje odzwierciedlenie Jego wizerunek Stwórcy. Tę więc ukazuje szczególnie wyraźnie język polski dzięki pokrewieństwu między słowami stwórcza i twórca. Jaka jest różnica między «stwórcą» a «twórcą»? Ten, kto stwarza, daje samo istnienie, wydobywa coś z nicności... i ten ściśle określony sposób działania jest właściwy wyłącznie Wszechmogącemu. Twórca natomiast wykorzystuje coś, co już istnieje i czemu on nadaje formę i znaczenie. Taki sposób działania jest właściwy człowiekowi jako obrazowi Boga. Biblia bowiem stwierdza, że Bóg stworzył mężczyznę i kobietę «na swój obraz» (por. Rdz 1,27), po czym dodaje, że powierzył im misję panowania nad ziemią (por. Rdz 1,28)... Bóg powołał zatem człowieka do istnienia, powierzając mu zadanie bycia twórcą. W «twórczości artystycznej» człowiek bardziej niż w jakikolwiek inny sposób objawia się jako «obraz Boży» i wypełnia to zadanie przede wszystkim kształtując wspaniałą «materię» własnego człowieczeństwa, a z kolei także sprawując twórczą władzę nad otaczającym go światem...»² Każdy przeto człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boże, jest zdolny do aktywności w obszarze zarówno

---

¹ Referat wygłoszony na spotkaniu kolędowym Stowarzyszenia Podlaskiego Dziedzictwa Kultury w Drohiczynie, Drohiczyn 17 stycznia 2015 r. Zob. Wiadomości Diecezjalne, Drohiczyn, Rok XXVII, Nr 1/37/2015, s. 124-128.

² Jan Paweł II, *List do artystów*, pt. 1, Watykan, dnia 4 kwietnia 1999, w Niedzielę Wielkanocną Zmartwychwstania Pańskiego, w dwudziestym pierwszym roku mego Pontyfikatu

cywilizacji, kultury jak i religii. Powstaje pytanie, na ile w tej aktywności ludzkiej uobecnia się obraz i podobieństwo Boże?

Cywilizacja

Słowo cywilizacja (z łac. *civilitas* – ludzkość, metoda ustroju życia zbiorowego, środowisko, ogłada, rozwój) oznacza między innymi poziom rozwoju danego społeczeństwa, szczególnie ze względu na stopień opanowania i wykorzystania przez człowieka przyrody. Utożsamia się ona z tzw. kulturą materialną i przeciwstawia się tzw. kulturze duchowej. Cywilizacja powstaje z aktywności człowieka skierowanej na naturę, by ją dostosować do swoich potrzeb. Cywilizację rozumie się jako materialną i techniczną stronę danej społeczności. Oznacza ona poziom rozwoju społeczeństwa w jakimś okresie historycznym. Charakteryzuje się określonym poziomem kultury materialnej, opanowaniem środowiska naturalnego nagromadzeniem instytucji społecznych. Stanowi ona najwyższy poziom organizacji społeczeństw, z którymi jednostki identyfikują się. W skład cywilizacji wchodzi mniejsze jednostki np.: narody, wspólnoty pierwotne czy inne zbiorowości. Za przejawy cywilizacji uznaje się: zorganizowane życie miejskie, monumentalne obiekty sakralne, pismo, rozwinięty handel, jakiś rodzaj organizacji zajmowanego terytorium. Człowiek przez swoją działalność w tej sferze realizuje wartości materialno-biologiczne, a więc wartości witalne (życiowe) i techniczno-ekonomiczne. Wartości biologiczne i materialne zaspokajają głównie potrzeby fizjologiczne – człowiek „tworzy” te wartości, opanowując swoje naturalne środowisko, by lepiej przystosować je do własnych potrzeb i by uczynić ze świata wygodniejsze tzn. bardziej przychylne dla niego miejsce życia, z odpowiednim ładem społecznym opartym na odpowiednio ukształtowanym ustroju. Współczesna nauka i technika nastawione są na tego rodzaju wartości, czyli na jak najpełniejszy rozwój tych dyspozycji, które pozwalają człowiekowi przekształcić własne środowisko. Natura i właściwe panowanie człowieka nad nią czyni ją miejscem teologicznym (*locus theologicus*³): „Bo z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Stwórcę” (Mdr 13,5). Aktywność człowieka w wymiarze cywilizacyjnym dokonuje się w kategoriach wzrostu, który ma przede wszystkim swoje widzialne granice określające stan jego posiadania (*habere* - mieć?).

---

³ Loci theologici – źródła poznania teologicznego.

Kultura

Słowo kultura (z łac. *colere* - „uprawiać, dbać, pielęgnować, czcić, okazywać szacunek”) w swym rdzeniu zawiera też odniesienie do kultu. Kultura wynika z aktywności człowieka skierowanej na samego siebie. Człowiek wykorzystuje i rozwija wrodzone sprawności, zdolności i talenty. W ten sposób dochodzi do „samowyzwalania się” człowieka z kręgu ograniczeń natury przez język, sztukę, naukę, moralność itp. Tak więc poza wymiarem biologiczno-materialnym człowiek realizuje wartości w sferze kulturowej. Wartości kulturowe mają zaspokoić potrzeby duchowe człowieka. Sposób ludzkiego racjonalnego i wolnego życia (sposób bytowania człowieka) jest kulturą, która przejawia się w trzech podstawowych nurtach: racjonalnym poznaniu – przednaukowym i naukowym, realizującym wartość prawdy; w moralności realizującej ludzkie dobro; w sztuce, twórczości uzupełniającej niedostatki zastanej natury i mającej realizować dobro prawdy, czyli piękna. Tak więc do sfery kulturowej, tworzonej na bazie zdolności człowieka i jego twórczej natury, należy zaliczyć wszystkie wartości poznawcze, estetyczne, socjalne, obyczajowe, moralne itp. Szczególnym rodzajem są wartości moralne, które określają sposób istnienia człowieka jako osoby, a więc podmiotu wchodzącego w kontakt z innymi osobami – podmiotami. Wyznaczają one stosunek osoby do osoby, dbając o jakość relacji. Należy stwierdzić, że ludzie są obdarzeni różnymi sprawnościami i zdolnościami, niektórzy też posiadają szczególne talenty. Można by rzec ci uzdolnieni, niczym strzelcy wyborowi, zawsze w swym działaniu trafiają w dziesiątkę, zaś utalentowani trafiają nawet w to, czego nie widać. W ten sposób kultura może stać się szczególnym miejscem teologicznym⁴. „Nie wszyscy są powołani, aby być artystami w ścisłym sensie tego słowa – napisał św. Jan Paweł II. Jednak według Księgi Rodzaju, zadaniem każdego człowieka jest być twórcą własnego życia: człowiek ma uczynić z niego arcydzieło sztuki”⁵. Aktywność człowieka w wymiarze kulturowym dokonuje się w kategoriach rozwoju, który ma swoje niewidzialne granice określające przede wszystkim stan jego bycia (*esse* – być).

---

⁴ Ks. Aleksiej Wassin, duchowny Kościoła prawosławnego w swoim świadectwie na spotkaniu charyzmatyków w Asyżu wspomina swoje doświadczenie z czasów Związku Radzieckiego, że jeszcze jako dziecko odkrył inny obszar świata dzięki oglądaniu ikon w Cerkwi i słuchania muzyki Bacha. Dało mu to początek w dalszych poszukiwaniach Boga.

⁵ Jan Paweł II, *list. cyt.*, pt. 2.

Religia

Słowo religia (z łac. *reeligere* – ponownie wybierać). Religia powstaje z aktywności człowieka skierowanej na Boga. Tak rozumiane pojęcie – według św. Augustyna – sugeruje uprzednie zerwanie związku człowieka z Bogiem. Religię stanowiłoby ponowne nawiązanie tego związku, opowiedzenie się za Bogiem. Wyboru Boga i wejście z Nim w kontakt dokonuje człowiek w akcie wiary. Tutaj nawiązuje się żywa więź polegająca na przyjęciu Boga i powierzeniu siebie Bogu. Autentycznie religijna aktywność człowieka zawsze jest zainicjowana przez Boga, czyli jest ona odpowiedzią człowieka daną Bogu. W życiu religijnym realizowane są wartości religijne, które jednoczą człowieka z czymś, co przekracza świat natury i kultury. Zatem wszelka aktywność człowieka wobec rzeczywistości tego świata przynależy w zasadzie do strefy cywilizacyjno-kulturowej, religia natomiast rozpoczyna się wtedy, gdy człowiek nawiązuje relację z całkiem inną rzeczywistością, o charakterze transcendentnym i boskim. W religii człowiek styka się ze świętością, jedyną wartością służącą człowiekowi, która pokonuje nawet samą śmierć. Śmierć bowiem staje się przejściem do wieczności. Czytamy w księdze Apokalipsy Jana apostoła: „I usłyszałem donośny głos mówiący od tronu: *<Oto przybytek Boga z ludźmi: i zamieszka wraz z nimi i będą oni Jego ludem, a On będzie ‘BOGIEM Z NIMI’*. I *otrze z ich oczu wszelką łzę, a śmierci już odtąd nie będzie. Ani żaloby, ani krzyku, ni trudu już odtąd nie będzie, bo pierwsze rzeczy przeminęły>*” (Ap 21,3-4). Aktywność człowieka w wymiarze religijnym dokonuje się w kategoriach jego uświęcania, które nie ma granic określających stan jego pełni szczęścia (*reeligere* – ponownie wybierać).

Zakończenie

Realizacja wartości pozareligijnych – zarówno w sferze materialnej, zapewniającej stan posiadania (wzrost) jak i kulturowej, zapewniającej jakość bycia (rozwój) – zasługuje na aprobatę, gdyż człowiek zaspokaja swoje naturalne, egzystencjalne potrzeby, rozwija swą osobowość w twórczości i w moralności. Stosowana przez człowieka przemoc w zakresie cywilizacyjnym wobec Stwórcy i praw natury może czynić ją niejasnym miejscem teologicznym – zaciera się obraz Stwórcy. Tak też się dzieje w przypadku kultury, gdy „artysta” postępuje w sposób pogański i bałwochwalczy – eliminując ze swej twórczości Boga i treści religijne. Człowiek może też zakwestionować wartości religijne i powiedzieć Bogu – nie! Oprócz negatywnej postawy wobec Boga Stwórcy i Zbawiciela wymienionych sferach aktywności człowieka może pojawić się też naruszenie hierarchii wartości. Należy

podkreślić, że wartość religijna, jest tą wartością, która łączy osobę ludzką z rzeczywistością odrębną zarówno od całego świata rzeczy, jak i innych osób ludzkich. Zatem wszystkie aktywności ludzkie winni prowadzić do doskonałości człowieka. Wartość religijna wskazuje na wertykalny wymiar ludzkiego bytowania, z punktu widzenia którego inne wymiary nabierają nowego znaczenia, intensyfikują się i pogłębiają. To religia odsłania ostateczny sens życia ludzkiego i ludzkich działań tak cywilizacyjnych jak i moralnych, naukowych czy twórczych. Osobowa więź z Bogiem, gwarantująca życie na ziemi jak i życie wieczne w „rozkwicie” działań osobowych, ku której zmierza wszelka ludzka aktywność, pozwala ostatecznie osiągnąć zogniskowane w Bogu przedmioty i cele wszystkich przejawów natury i kultury: prawdy, dobra i piękna. Religia realizowana w życiu człowieka oferująca świętość jest jedynym, nieutralnym i najwyższym jego dobrem, którego pełnia znajduje się w Bogu.